

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

**GLOBALIZACIJA I
IZOLACIONIZAM**

BEOGRAD, 2017

Uredivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

200 primeraka

ISBN: 978-86-7093-170-1

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

316.32(082)
316.42(082)

GLOBALIZACIJA i izolacionizam / [uredivački odbor
Veselin Vukotić ...[et al.]]. - Beograd : Centar za ekonomska
istraživanja Instituta društvenih nauka, 2017 (Beograd : RIC
grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). -
454 str. ; 25 cm

"Zbornik radova 'Globalizacija i izolacionizam' je dvadeset
sedmi u dužoj tradiciji održavanja naučnih skupova i
izdavanja zbornika radova koje organizuje Centar za
istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu."

-- Predgovor. - Tiraž 200. - Str. 7: Predgovor / Danilo
Šuković. -

Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija
uz svaki rad.

- Abstracts.

ISBN 978-86-7093-170-1

a) Глобализација - Зборници b) Друштвене промене -
Зборници
COBISS.SR-ID 234512396

© 2017. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovana, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

NACIONALNI SUVERENITET I EKONOMSKA GLOBALIZACIJA

Apstrakt

U globalizovanoj ekonomiji države se sve više ekonomski otvaraju u očekivanju da će integrisanjem nacionalne privrede u globalno tržište podstaći ekonomski razvoj. Ovo ekonomsko otvaranje uključuje uklanjanje zakonskih prepreka koje sputavaju nesmetano kretanje finansijskog kapitala, kao i uvođenje mera za privlačenje stranih investicija. Države se time otvaraju ulasku i uticaju transnacionalnih korporacija i stranih finansijskih institucija na domaće politike. Posledica toga je da države gube deo svoje suverenosti i moć da kontrolišu svoju ekonomiju i korišćenje prirodnih bogatstava. Predmet ovog rada je razmatranje mogućih odgovora države na ove izazove. Zaključujem da rešenje nije ni u odricanju od nacionalnog suvereniteta, ni u autarkiji, već u vođenju promišljene politike otvorenosti prema globalnom tržištu, koja nužno mora biti ograničena očuvanjem ekonomskog suvereniteta i vitalnih interesa države i njenih građana. Cilj rada je doprinesti razumevanju značaja očuvanja nacionalnog suvereniteta u eri ekonomske globalizacije.

Ključne reči: nacionalni suverenitet, ekonomski suverenitet, nacionalni interesi, vitalni interesi građana, korporativni globalizam, slobodno tržište, transnacionalne korporacije

NATIONAL SOVEREIGNTY AND ECONOMIC GLOBALIZATION

Abstract

In the globalized economy, states open their economies expecting to enhance economic development by integrating in the global market. This economic opening includes abolishing legal barriers that hinder the smooth movement of financial capital, as well as introducing of measures to attract foreign investments. Therefore, a state is open to entry and influence of transnational corporations and international institutions to domestic policies. As a consequence, a state is losing a part of its sovereignty and the power to control its economy and the use of natural resources. The subject of this paper is to discuss possible responses to these challenges. I conclude that the solution is not in the surrender of national sovereignty, even in autarky, but in conducting deliberate policy of openness towards the global market, which must necessarily be limited to the preservation of economic sovereignty and vital interests of the state and its citizens. The aim is to contribute to the understanding of the importance of preserving national sovereignty in the era of economic globalization.

Key words: national sovereignty, economic sovereignty, national interests, vital interests of citizens, corporative globalism, free market, transnational corporations

* vanredna profesorka, Institut društvenih nauka, Beograd

DOBROVOLJNO I NEDOBROVOLJNO SAMOOGRAIČAVANJE SUVERENITETA

Na početku dvadeset i prvog veka državama je malo toga ostalo od bodenovskog učenja o suverenitetu kao najviše vlasti države nad teritorijom i podanicima, neograničenu zakonima i ograničenu jedino "božanskim i prirodnim pravom". Pravo na suverenost i nezavisnost je jedno od osnovnih prava države u savremenoj teoriji međunarodnog prava, uz pravo na samoodržavanje, pravo na jednakost, pravo na međunarodni saobraćaj i pravo na poštovanje (Avramov i Kreća, 1990; Andrassy, 1984). U savremenoj doktrini i praksi ovo pravo na suverenost je ograničeno pravilima međunarodnog prava. Svako konkretno ograničenje suvereniteta zasnovano je na ugovoru ili međunarodnom običajnom pravu. Suverenost je fenomen koji prati fenomen države. Savremena politička teorija koja sistematski analizira i problemizira modernu državu, problemizira i pojam suverenosti. O definiciji i sadržaju ova dva pojma razvijene su različite doktrine i koncepti u osnovama prava, međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i spoljne politike (Kelzen, 2003; Bojanić i Milenković, 2008; Janev, 2002).

Komunikacija i saradnja među država danas je postala skoro nemoguća bez dobrovoljnog odricanja jednog dela suvereniteta. Pravo neškodljivog prolaza kroz teritorijalno more svih brodova koji viju zastave drugih država i pravni režim važnih morskih kanala i međunarodnih rečnih tokova samo su neki od primera pravila koja olakšavaju međunarodni saobraćaj. Međunarodno pravo se zapravo sastoji od skupa takvih pravila nastalih odricanjem dela suvereniteta država u oblasti režima plovidbe rekama, morima i okeanima, vazdušne plovidbe, rešavanja sporova, diplomatije, položaja čoveka i zaštite pojedinih kategorija lica itd.

U cilju ostvarivanja zajedničkih interesa, države saraduju i putem udruživanja u labave ili čvrste saveze i formiranjem bilateralnih i međunarodnih tvorevina. Savremeni procesi globalizacije uključuju i formiranje supranacionalnih tvorevina, regionalnih i međunarodnih organizacija, ekonomskih i vojnih blokova i saveza, kao i jačanje neinstitucionalnih veza među državama i umrežavanje nacionalnih i nenacionalnih institucija u raznim oblastima, pored ekonomske saradnje, kao što su saobraćaj, obrazovanje, borba protiv siromaštva, borba protiv kriminala, očuvanje životne sredine, zaštita ljudskih prava itd. Kada se radi o udruživanju ili pridruživanju država supranacionalnim tvorevinama regionalnog ili svetskog karaktera, desuverenizacija postaje pravilo - države članice prenose na formiranu tvorevinu jedan deo svojih kompetencija zarad ostvarivanja zajedničkih ciljeva i interesa. Razlozi za to mogu biti i u potrebi uključivanja u globalne ekonomske tokove. Prema Ebersu (Kelzen, 2003:250), ograničavanje ne dira u suverenost ako je *dobrovoljno* samoograničavanje, te je država suverena koja je vezana samo *ugovorom*; „suverenost se ukida tek onda kada država stupi u lično-pravni odnos podređenosti prema nekoj drugoj državi, tako da njenu volju mora priznati kao sebi nadređenu, višu volju, a ova u svako doba može samostalno zadirati u njeno pravo samoodređivanja“.

Ograničavanje suverenosti pod ekonomskom globalizacijom je proces koji se dešava u tri dimenzije (Savanovic, 2014:

1) proces prenošenja centra odlučivanja na nadnacionalne tvorevine kao što je Evropska unija, sa legislativnim ovlašćenjima u određenim oblastima ekonomskog, političkog i društvenog života; s obzirom da je tržište postalo nadnacionalno, politički okvir se prilagodio ovoj realnosti stvaranjem nadnacionalnih tvorevina;

¹ Bodin, J. (2002), *Šest knjiga o republici* (prev. Divina M.) Zagreb: Politička kultura.

2) rast inferiornosti država u pogledu zahteva međunarodnih institucija kao što su Međunarodni monetarni fond, Svetska banka i Svetska trgovinska organizacija;

3) proces jačanja uticaja transnacionalnih korporacija na odlučivanje o ekonomskim i političkim pitanjima suverenih država.

U eri rastuće ekonomske povezanosti država i dominacije svetskog tržišta finansija i roba koje ne poznaje državne granice, države se suočavaju sa nizom pitanja:

- u kojoj meri mogu zadržati svoju suverenost nad kontrolom privrednih subjekata i aktivnosti unutar svojih državnih granica;
- u kojoj meri mogu suvereno i nezavisno odlučivati o pitanjima svog privrednog, a time i društvenog razvoja;
- u kojoj meri mogu zadržati političku suverenost u uslovima ograničavanja i/ili gubljenja ekonomske suverenosti.

Ova pitanja dobijaju na značaju zahvaljujući dvema tendencijama sa kojima se države suočavaju na početku dvadeset prvog veka, a to su ubrzavanje tempa ekonomskog otvaranja i jačanje nedržavnih globalnih privrednih aktera, transnacionalnih korporacija, koje su preuzele primat u vođenju poslova od država.

KORPORATIVNA GLOBALIZACIJA

Kako Bodrožić (2014:21) zaključuje, globalizacija nije nikakva homogenizacija sveta zarad opštih interesa čovečanstva, već način kojim dominantne nacije, pre svega finansijski dominantne, nameću svoju moć i uticaj slabijim nacijama smanjenjem ili eliminacijom nacionalnih suvereniteta, pre svega u sferi finansijskog tržišta. Krajem 21. veka vlast su od ovih finansijski najmoćnijih država preuzele transnacionalne korporacije, koje su postale dominantni igrači na međunarodnoj privrednoj sceni.

Oko 80 odsto ukupne svetske trgovine danas se obavlja preko 80.000 transnacionalnih korporacija, koliko se procenjuje da posluje širom sveta². Mnoge od njih su postale bogatije i moćnije od država. Najveće korporacije imaju godišnji profit koji uveliko prevazilazi bruto nacionalnih dohodak većine država. Prema ovom kriterijumu one se sve više penju na svetskoj rang listi najvećih ekonomija prestižući mnoge države po ekonomskoj snazi. U 2012. godini, od 100 najvećih ekonomija u svetu, računajući po visini BND (države) i prihoda (kompanije) u odnosu na broj stanovnika (uposlenih), 37 su korporacije, većinom naftna preduzeća (Royal Dutch Shell, Sinopec-China Petroleum, PetroChina, Gazprom, Statoil i dr.), banke (JP Morgan Chase, China Construction Bank, HSBC Holdings, Bank of America, Bank of China, Citigroup) i informaciono-telekomunikacione firme (Apple, AT & T, Nippon Telegraph & Tel, China Mobile) (Dokmanović, 2017). Uzimajući u obzir visinu ukupnog godišnjeg prihoda kao kriterijum, od 100 najbogatijih država i korporacija u 2014. godini, čak 63 su korporacije³. Wal-Mart Stores, Sinopec i Royal Dutch Shell su ostvarili veći prihod nego visoko razvijene zemlje kao što su Norveška, Švedska, Švajcarska, Belgija i Austrija. Britansko-holandska multinacionalna kompanija Royal Dutch Shell je po prihodu premašila Holandiju, državu u kojoj joj je sedište.

U 2015. godini, 500 najvećih svetskih korporacija ostvarilo je ukupan prihod od 27,6 triliona USD i ukupan profit of 1,5 triliona USD⁴. Sedišta ovih korporacija su u 33 države,

² <http://www.fes-connect.org/spotlight/from-corporate-capture-to-capturing-the-corporate>, pristupljeno 28.04.2017.

³ <http://www.corporationsandhealth.org/2015/08/27/the-100-largest-governments-and-corporations-by-revenue>, pristupljeno 15.04.2017.

⁴ <http://fortune.com/global500>, pristupljeno 15.04.2017.

pretežno u Evropi, Severnoj Americi i Dalekom Istoku, a zapošljavaju 67 miliona ljudi širom sveta.

Čak 90 odsto korporacijskog dohotka globalne ekonomije kroz različite forme se slije u samo oko 300 transnacionalnih korporacija, pri čemu više od polovine (60 odsto) dohotka otpada na finansijske korporacije (Milošević, 2014:107). Najmoćnija je zapadna regionalna grupacija korporacija koja se sastoji od 49 finansijskih korporacija (Goldman Sachs, Morgan Stanley, JP Morgan Chase, Barclays, UBS, Deutsche Bank, Credit Suisse i dr.) koje kontrolišu 40 odsto ostalih korporacija.

Transnacionalne korporacije su stekle ovakvu moć zahvaljujući konsolidovanju svoje proizvodnje na sve više deregulisanom globalnom tržištu rada (Đurić Kuzmanović, 2008; Pečujlić, 2002). Jeftina i dostupna radna snaga i sredstva i povoljni uslovi proizvodnje u manje razvijenim ili nerazvijenim državama osnažili su pokretljivost i profitabilnost njihovog kapitala, a otklanjanje barijera na tržištu omogućili su im da distribuiraju i plasiraju svoju robu na globalnom nivou. U ovakvim uslovima, čak ni velika nacionalna preduzeća ne mogu konkurisati ovim ekonomskim džinovima, a kamoli srednja i mala preduzeća, pa mnoga propadaju, što dovodi do rasta nezaposlenosti i siromaštva, s jedne strane, i smanjivanja nadnica, s druge strane (Dokmanović, 2017). Zahvaljujući netransparentnom poslovanju, nepostojanju adekvatne pravne regulative, nepoštovanju korporativne društvene odgovornosti i neplaćanju poreza, korporacije su uvek na dobitku, a nerazvijene ili nedovoljno razvijene države u kojoj operišu uvek na gubitku⁵. Čak i u slučaju da država iskazuje rast stranih direktnih investicija u svojim statističkim bilansima kao pozitivan privredni rezultat, negativne posledice preovlađuju i teško pogađaju nacionalnu ekonomiju. Po pravilu, te posledice se očitavaju u vidu snižavanja cene rada, uništavanja domaćih preduzeća, pa čak i pojedinih privrednih grana, besomućne eksploatacije prirodnih resursa, zagađivanja voda, zemljišta i životne sredine. Strane direktne investicije više nisu zamajac razvoja malih nacionalnih privreda, iz jednostavnog razloga što krupnim investitorima to više nije u interesu. I same države, odnosno njihove vlade, pomažu privatnim korporacijama da se bogate ukoliko u cilju privlačenja stranih direktnih investicija uklanjaju carinske i trgovinske barijere i ublažavaju fiskalnu i pravnu regulativu.

Ovakve tendencije neminovno dovode do osiromašavanja države, a time i do urušavanja infrastrukture, rasta nezaposlenosti i siromaštva, smanjivanja budžetske podrške ostvarivanju osnovnih ekonomskih i socijalnih prava građana i drugih kompetencija države (Dokmanović, 2003). Ovakve posledice trpe ne samo male i srednje države sa nerazvijenim ili nedovoljno razvijenim privredama, već i visoko razvijene države, u slučajevima kada korporacije presele svoju proizvodnju i centre vršenja usluga u manje razvijene zemlje u kojima je veći obrt oplodnje kapitala zbog niskih radnica, labavije regulative u oblasti radnog zakonodavstva, zaštite resursa i prirodne okoline i povoljnijeg poslovanja u celini, uključujući poreske olakšice i razne beneficije. Bankarski sistemi i međunarodne finansijske institucije, zahvaljujući trgovanju finansijskim kapitalom (uglavnom bez realnog pokrića), dodatno isisavaju novac iz nacionalnih trezora i džepova građana.

Rezultat ovakvog korporativnog globalizma je generisanje finansijske nestabilnosti i nejednakosti, uz rastući jaz između bogatih i siromašnih u svim delovima sveta, uključujući u najbogatijim državama sa najrazvijenijim privredama. Podaci iz najnovijeg izveštaja Oxfam

⁵ Zbog ovakvog poslovanja transnacionalnih korporacija i neplaćanja poreza, procenjuje se da su afričke zemlje od sedamdesetih godina dvadesetog veka do danas izgubile više od 1 trilion USD. Nema sumnje da bi investiranje ove sume u ekonomski razvoj ovih država znatno doprinelo smanjivanju siromaštva. Friedrich Ebert Stiftung Connect. „From corporate capture to capturing the corporate“, 27.07.2017. <http://www.fes-connect.org/spotlight/from-corporate-capture-to-capturing-the-corporate>, pristupljeno 28.04.2017

International (2017) ukazuju da je raspon u bogatstvu između onih koji imaju i onih koji nemaju dostigao ekstremne razmere. U periodu između 1988. i 2011. godine prihodi 10 odsto najsiromašnijih su se povećali za svega 3 USD godišnje, dok su se u istom periodu prihodi 1 odsto najbogatijih povećali za 182 puta. Od 2015. godine, 1 odsto najbogatijih poseduje više nego svi ostali na ovoj planeti, a osmoro ljudi poseduje koliko siromašnja polovina svetske populacije (8 : 3.600.000.000). Drastično širenje jaza između bogatih i siromašnih dovelo je do toga da jedan broj pojedinaca i porodica raspolaže sa više materijalnih i finansijskih resursa nego mnoge nerazvijene i nedovoljno razvijene države.

Ovi globalni ekonomski procesi, sa transnacionalnim korporacijama i međunarodnim finansijskim institucijama kao glavnim akterima, proizvode razne efekte na države, nacionalne privrede i ekonomski i socijalni položaj njihovih stanovnika. U ovom radu ograničiću se samo na jedan efekat - uticaj na nacionalni suverenitet.

EKONOMSKI SUVERENITET

Pojam nacionalni suverenitet raščlanjujem na njegova dva elementa, politički i ekonomski, u cilju ilustrovanja efekata korporativne neoliberalne globalizacije na sposobnost države da samostalno i nezavisno organizuje društveni i ekonomski život. Politički suverenitet bi označavao formalni izraz sposobnosti državnih organa u donošenju punovažnih odluka i njihovo sprovođenje na teritoriji države. O pojmu ekonomskog suvereniteta različita su shvatanja. Savanović (2014:1039) grupiše četiri značenja ekonomskog suvereniteta:

- 1) "državno" vlasništvo;
- 2) samodovoljnost (država je ekonomski suverena ukoliko je sposobna da udovolji potrebama svog stanovništva sopstvenim resursima i sopstvenom reprodukcijom);
- 3) nepostojanje budžetskog deficita i zaduženosti prema stranim kreditorima, finansijska stabilnost države i redovno servisiranje budžeta;
- 4) sposobnost države da nezavisno odlučuje o svojim politikama i korišćenju svojih resursa.

Poslednje (4) navedeno značenje ekonomskog suvereniteta je jedino prihvatljivo u savremenim uslovima. Nezavisno odlučivanje o svojim politikama i korišćenju svojih resursa uključuje specifične faktore kao što su kontrola valute, kamatnih stopa i monetarne politike u celini, sloboda izvoza i uvoza i izbora ekonomskih i trgovinskih partnera. Savanović ističe da je za ekonomski suverenitet od ključnog značaja shvatanje da se, u krajnjoj instanci, radi o suverenoj volji građana, te da je država samo "posrednik", "sredstvo" izvršenja te volje.

Politički suverenitet je izvedenica ekonomske suverenosti, jer, kako primećuje Vranjican (1986:384), bez ekonomske suverenosti, kao *condition sine qua non*, politička suverenost je čist privid odnosno vlastita suprotnost. Ekonomski suverenitet je konstitutivni element političke suverenosti ako tu suverenost posmatramo sa faktičkog, a ne formalno-pravnog aspekta. Ovaj autor (1986:385) definiše ekonomski suverenitet kao posedovanje ili odsutnost sposobnosti kreiranja autentične strategije razvoja i njeno ostvarivanje u procesu ekonomskog razvoja. Vranjican (1986:385) ispravno primećuje da apsolutna sloboda u kreiranju procesa razvoja egzistira samo kao teorijska konstrukcija vrlo udaljena od stvarnosti, te da je neostvariva čak i u uslovima visoke razvijenosti proizvodnih snaga i obilja proizvodnih resursa. U tom smislu, ekonomsku samostalnost bi trebalo razumeti kao sposobnost optimalizacije privrednog razvitka kroz uvažavanje endogenih i egzogenih objektivnih ograničenja, ali strategijom koja osigurava dostizanje autentično formuliranih ciljeva. U eri globalnog tržišta i ekonomske globalizacije, stanje ekonomske nezavisnosti je skoro iščezlo zbog jačanja trendova međuzavisnosti među državama. Malobrojne države koje još odolevaju (Severna Koreja) ili su do skora odolevale

(Libija) pritiscima glavnih promotera globalizacije za “ekonomskim i demokratskim otvaranjem” i “liberalizacijom tržišta” surovo se kažnjavaju od strane “međunarodne zajednice”. Ekonomska nezavisnost se transformirala u ekonomsku međuzavisnost sa specifičnim formama simetričnosti ili asimetrije (Vranjican, 1986:384).

Političkim suverenitetom se ne stiče istovremeno i automatski ekonomski suverenitet. U načelu, ekonomski suverenitet je ugrožen sužavanjem izbora u donošenju odluka o bitnim problemima privrednog razvoja. Stepenn ekonomske suverenosti determinisan je ukupnošću karakteristika društveno-ekonomske (ne)razvijenosti (Vranjican, 1986:387-388). Ekonomski suverenitet je, dakle, uvek ograničen, i pitanje je samo stepena te ograničenosti. Faktori koji utiču na stepenn okrnjenosti ekonomskog suvereniteta države su, prvenstveno, stepenn njene ekonomske i tehnološke razvijenosti kao i stepenn zaduženosti, tj. veličina spoljnjeg duga po glavi stanovnika.

Realna je pretpostavka da visoko razvijene zemlje imaju veći stepenn ekonomskog suvereniteta u odlučivanju o svom razvoju od nerazvijenih i malih ekonomija. Međutim, ova pretpostavka je u savremenim ekonomskim odnosima postala oboriva. Privatne transnacionalne korporacije su postale bogatije i moćnije pa čak i pojedinih razvijenih država (kao što je to ilustrovano u prethodnom odeljku). Time su stvoreni uslovi da korporacije mogu da koriste tu svoju moć na uobličavanje ključnih odluka jedne suverene države, tim pre što ne postoje nikakve prepreke, osim etičkih, da to ne rade⁶. Ovi procesi su doveli dotle da je ekonomski suverenitet danas postao preovlađujući aspekt suvereniteta.

IMPERIJALNI GLOBALIZAM VS NACIONALNI SUVERENITET

Neoliberalna agenda zasnovana na Vašingtonskom konsenzusu pogoduje transnacionalnim korporacijama, što ilustruje drastičan rast njihove ekonomske moći unazad tri decenije. Pravila otvorenog i slobodnog tržišta daju im neograničenu slobodu i ogroman prostor za njihove aktivnosti, dok, s druge strane, supermobilnost finansijskog kapitala smanjuje mogućnost država da prikuplja porez od kretanja tog kapitala (Savanovic, 2014:1031). Siromašne države i regioni nastoje da podstaknu ekonomski razvoj privlačenjem stranog kapitala, pa su prisiljene da budu „gostoljubive“ prema krupnim investitorima i transnacionalnim korporacijama. Neoliberalna pravila omogućuju „gostujućim“ stranim kompanijama da nameću svoju volju i interese državama „domaćinima“. Korporacije time stiču i suverenu vlast nad domaćim stanovništvom. Iako formalno apolitične, transnacionalne korporacije dobivaju karakteristike suverenih entiteta koje formiraju političke odluke države. Posredno, korporacije utiču na uobličavanje i onih politika države koje se ne odnose neposredno na sferu poslovanja (kao što su, primera radi, agrarna politika, ruralni i urbani razvoj, razvijanje infrastrukture, saobraćaj, građevinarstvo, socijalna politika, ljudska prava). U ovakvom kontekstu građani više nisu u mogućnosti da samostalno i nezavisno donose političke odluke preko demokratski izabrane vlade. Mnogi autori upozoravaju da je pored erozije suvereniteta, ugrožena je i demokratija (Savanovic, 2014:1033).

Sa druge strane, proces razvlašćenja države i naroda podupiru Svetska banka i Međunarodni monetarni fond. Zajmovi se koriste kao sredstvo uslovljavanja i kreiranja unutrašnjih politika koje idu u korist promoterima neoliberalizma i velikim korporacijama, kao

⁶ Pitanje je koliko će najavljeni međunarodnopravni obavezujući instrument ograničiti delovanje moćnih transnacionalnih korporacija. Proces stvaranja kontrolnog instrumenta pokrenuo je juna 2014. godine Savet UN za ljudska prava usvajanjem Rezolucije A/HRC/RES/26/9 “Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights”.

što su deregulacija tržišta, privatizacija državnih preduzeća i usluga, kresanje budžetskog izdvajanja za društvene delatnosti, javnu bezbednost i socijalnu zaštitu, fleksibilizacija radnog zakonodavstva. Na ovaj način, ove finansijske institucije preuzimaju prerogative zakonodavne i izvršne vlasti države i postaju neformalni nosioci faktičke nacionalne suverenosti. Ovim se jasno pokazuje zavisnost političkog suvereniteta od ekonomskog suvereniteta.

U savremenim odnosima koje vladaju na globalnom otvorenom tržištu, Svetska trgovinska organizacija takođe preuzima značajan deo suverenosti od svojih država članica. Ona od njih zahteva otvaranje tržišta i eliminisanje prepreka trgovinskim tokovima, a takvi uslovi odgovaraju samo velikim i jakim nacionalnim i regionalnim ekonomijama i transnacionalnim korporacijama; za male i nerazvijene privrede, potpuno otvaranje donosi samo propast, s obzirom da nisu u mogućnosti da se održe u utakmici sa višestruko moćnijim i jačim igračima.

Ovakav imperijalistički neoliberalni trend ne ide na ruku ni visoko razvijenim državama. Konačni udarac njihovom suverenitetu zadaće Transatlantsko trgovinsko i investicijsko partnerstvo (Transatlantic Trade and Investment Partnership - TTIP), trgovinski ugovor koji Evropska unija planira da zaključi sa SAD, i drugi ugovori koji planira da zaključi sa Kanadom, Sveobuhvatni ekonomski i trgovinski sporazum (Comprehensive Economic and Trade Agreement - CETA). Zvanični argumenti kojima se opravdavaju ovi planirani sporazumi su podsticanje otvaranja radnih mesta i ekonomskog rasta i snižavanje cena. U stvarnosti, ukoliko se usvoje, oni će koristiti samo velikim korporacijama i dodatno će razvlastiti države⁷. S obzirom da su carinske barijere između EU i SAD već sada veoma niske, novi sporazumi se fokusiraju na uklanjanje nekarinskih prepreka, odnosno regulative u oblasti trgovine i investicija. Deregulacija koju spoljni akteri zahtevaju od vlada zapravo je odricanje od dela suvereniteta.

Sporazumi predviđaju da će strani investitori moći da tuže države članice Evropske unije ukoliko zakoni ili mere EU ili države članice nanesu štetu njihovoj investiciji ili umanje očekivani profit. Ovo se odnosi i na zakone i mere usvojene u interesu javnog dobra, zaštite okoline i zaštite potrošača. Predviđena i „saradnja u oblasti regulative“. Predstavnici velikih korporacija učestvovali bi u kreiranju zakona pre nego oni uđu u parlamentarnu proceduru. Države EU bi bile pod pritiskom da dozvole visokorizične tehnologije kao što je frakiranje⁸ i umanje standarde vezane za kvalitet hrane i zaštite potrošača. Kontroverze oko TTIP i CETA su otvorila mnoga pitanja u javnosti (Richer & Schaffer, 2014), dok se građani širom EU izjašnjavaju protiv ovog pokušaja uzurpiranja nacionalne suverenosti od strane korporativnog establišmenta⁹.

ZAKLJUČAK

Koji su mogući odgovori države na ovakve izazove u savremenom globalnom kontekstu? Na dva pola su dve krajnosti - potpuno otvaranje i potpuno zatvaranje. Što veća otvorenost, to manje suverenosti, to manje demokratije, to manje mogućnosti samostalnog odlučivanja o svom društvenom, ekonomskom, kulturnom, tehnološkom, informacijskom i komunikacijskom razvoju i svojoj sudbini. Autarkija kao izbor je takođe teško održiva u uslovima međuzavisnosti

⁷ <https://stop-ttip.org/what-is-the-problem-ttip-ceta>, pristupljeno 14.04.2017; <https://biblio.ugent.be/publication/5787437/file/5787438>, pristupljeno 14.04.2017.

⁸ Naftna kompanija Lone Pine je 2013. godine tužila državu Kanadu tražeći odštetu od 250 miliona USD zbog izgubljenog profita nakon što je Kvebek proglasio moratorijum na frakiranje.

⁹ <https://stop-ttip.org>, pristupljeno 12.04.2017.

država, pogotovo ako se radi o maloj zemlji sa oskudnim resursima, kao zbog spoljnih pritisaka koja bi država u tom slučaju trpela.

Povoljna je okolnost da sve više jača svest o promeni paradigme razvoja, s obzirom da su se društvene protivrečnosti produbile do te mere da razbuktavaju konflikte i usložnjavaju probleme na svim nivoima i u svim regionima sveta. Nijedna država više ne može biti izolovano ostrvo, jer se ne može izolovati od oružanih konflikata, virusa, epidemija, zagađivanja i drugih pojava za koje državne granice nisu fizička prepreka. Stoga se polazište za razvoj mora vratiti na definiciju kojom se uspešnim može oceniti samo takav razvoj u kojem svi njegovi činioци dovode sve učesnike u takav položaj da se u vlastitom interesu otvaraju prema svetu i uključuju u savremene tokove svetskog razvoja (Šebić). Razvoj bi trebalo da bude proces poboljšavanja života i povećanja slobode, i to slobode izbora i kontrole nad vlastitim životom, kako je to definisao Sen (Sen, 1999).

Ono što država može i mora da uradi jeste da ne dozvoli nasilno otimanje svog suvereniteta. Čak i dobrovoljno odricanje od dela svog nacionalnog suvereniteta mora biti ograničeno poštovanjem nacionalnih interesa¹⁰, odnosno preciznije rečeno, poštovanjem vitalnih vrednosti i potreba građana i njihove zajednice. Pored suvereniteta, te vitalne vrednosti koje ne smeju biti ugrožene povezivanjem sa međunarodnim privrednim tokovima uključuju nezavisnost, teritorijalni integritet, vladavinu prava, demokratiju, socijalnu pravdu, ljudska prava i slobode, očuvanje mira i unutrašnje stabilnosti, nacionalnu, versku, rasnu i rodnu ravnopravnost, očuvanje životne sredine, nepovredivost imovine, zaštita životne sredine i prirodnih resursa... Stoga je nedopuštena svaka privredna aktivnost, trgovina i usluga koja ugrožava, primera radi, proizvodnju i bezbednost hrane, zdravu pijaću vodu, šume, vodotokove, zdravlje, pravo na dostojanstveni rad, pravo na bezbednost na radu, pravo na pristojnu naknadu za svoj rad, i ostvarivanje i zaštitu svih drugih prava na načelima jednakosti i nediskriminacije. U ovom smislu, nije dopušteno ni vladi da vodi politiku i preduzima mere koje proizvode navedene efekte. Pravno gledajući, građani imaju formalnu mogućnost da kontrolišu vladu i da je pozivaju na odgovornost. U tom smislu, formalno, države još nisu izgubile svoju samo-kontrolu. Formalno, međutim, nema ni prinude ni eksploatacije od strane transnacionalnih korporacija i međunarodnih finansijskih i trgovinskih organizacija, s obzirom da vlade (formalno) dobrovoljno sklapaju sa njima ugovore koji predstavljaju izraz slobodne volje obe strane; realno, ovi spoljni faktori, zahvaljujući stečenoj ekonomskoj moći, u poziciji su da koriste vlade za svoje ciljeve (Savanovic, 2014). Na žalost, ti ciljevi su sve više i sve češće u suprotnosti sa vitalnim vrednostima i potrebama građana i zajednice. Zaustavljanje ovih negativnih tendencija i promena vladajuće neoliberalne paradigme razvoja zahtevaju, između ostalog, ustanovljenje efikasne kontrole i izvođenja odgovornosti vlade i vođenju promišljene politike ograničene otvorenosti prema globalnom tržištu, koja nužno mora biti omeđena očuvanjem ekonomskog suvereniteta i vitalnih interesa građana. Pitanje je koliko je državama, u savremenom korporativnom kontekstu, ostalo slobode da biraju put kojim će ići.

¹⁰ Države različito razumevaju i predstavljaju šta jeste, a šta nije njihov nacionalni interes. Ovaj izraz se često koristi za opravdanje veoma različitih politika, kao što su intervencionalizam, izolacija i agresija. Za potrebu ovog rada stoga pod nacionalnim interesom podrazumevam vitalne interese građana i njihove zajednice, koji su isti ili slični u svim zemljama sveta i koji se često ne podudaraju sa vitalnim interesima vladajućih struktura.

LITERATURA

1. Andrassy, J. (1984) *Medunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Avramov, S. i Kreća, M. (1990), *Medunarodno javno pravo*, Beograd: Naučna knjiga.
3. Bodin, J. (2002), *Šest knjiga o republici*, (prev. Divina M.) Zagreb: Politička kultura.
4. Bodrožić, Đ. (2014), „Globalizam i nacionalni suverenitet“, u: Milošević, Z. i Đurić, Ž. (ur.), *(Dez)integracija država i identitet: (dez)integracija država i nacionalni identitet na početku 21. veka*, Beograd: Institut za političke studije, str. 13-33.
5. Bojanić, P. i Milenković, I. (ur.), (2008), *Suveren i suverenost: Između pojma, fikcije i političke emocije*, Beograd: Službeni glasnik.
6. Dokmanović, M. (2003). *Ekonomska globalizacija i paradoksi*, *Temida*, 1/2003, str. 15-21.
7. Dokmanović, M. (2017), *Uticaj neoliberalizma na ekonomska i socijalna prava*, Beograd: Institut društvenih nauka i Čigoja štampa.
8. Đurić Kuzmanović, T. (2008). *Poslovno okruženje*. Novi Sad: Alfa-graf NS.
9. Janev, I. (2002), *Medunarodni odnosi i spoljna politika*, Beograd: Institut za političke studije.
10. Kelzen, H. (2003), *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava: Prilog jednoj čistoj teoriji prava* (prev. Basta D. N.), Beograd: Službeni list SCG.
11. Milošević, Z. (2014), „Transnacionalne korporacije i država“, u Milošević, Z. i Đurić, Ž. (ur.), *Dezintegracija država i identitet: (dez)integracija država i nacionalni identitet na početku 21. veka*, Beograd: Institut za političke studije, str. 101-114).
12. Oxfam International (2017), „Just 8 men own same wealth as half the world“, 16.01.2017, <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world>, pristupljeno 16.04.2017.
13. Pečujlić, M. (2002). *Globalizacija: dva lika sveta*. Beograd: Gutenbergova Galaksija.
14. Richer, Ph. M. & Schaffer, G. F. (2014), *The Controversy over the Free-Trade Agreement TTIP: Research Report*, Berlin: DIW Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.
15. Savanovic, A. (2014), „Economic Sovereignty“, *Compilation of Conference Papers, 12th International Academic Conference, Prague, 01.09.2014*. pp. 1022-1041.
16. Sen, A. (1999), *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
17. Šebić, F. *Ekonomski razvoj*, <http://docslide.net/documents/ekonomski-razvoj-skripta.html>, pristupljeno 17.04.2017.
18. Vranjican, S. (1986), „Tehnološka zavisnost i ekonomski suverenitet“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 36 (3-4), str. 383-396.

INTERNET IZVORI

1. <https://stop-ttip.org/what-is-the-problem-ttip-ceta>, pristupljeno 14.04.2017;
2. <https://biblio.ugent.be/publication/5787437/file/5787438>, pristupljeno 14.04.2017.
3. <https://stop-ttip.org>, pristupljeno 12.04.2017.
4. <http://fortune.com/global500>, pristupljeno 15.04.2017.
5. <http://www.fes-connect.org/spotlight/from-corporate-capture-to-capturing-the-corporate>, pristupljeno 28.04.2017.
6. <http://www.corporationsandhealth.org/2015/08/27/the-100-largest-governments-and-corporations-by-revenue>, pristupljeno 15.04.2017.